

UPPHOVS RÄTT – En översikt

I denna översikt görs en genomgång av svensk upphovsrätt i allmänhet; vad och vem som skyddas av upphovsrätt, vilka rättigheter som omfattas och vilka inskränkningar som upphovsmannen får tåla, övergång av upphovsrätt och slutligen intrång i upphovsrätt.

Endast den egentliga upphovsrätten, som ger skydd åt alster som kommer av ett andligt skapande, beskrivs här. Huvudsakligen behandlas regler som rör litterära verk. De så kallade närstående rättigheterna som avser skydd för utövande konstnärer, radio- och TV-utsändningar, fonogramframställare och fotografer, behandlas inte.

Framställningen är inte fullständig, då syftet endast är att ge en översiktlig bild av gällande rätt. I enskilda konkreta fall bör kompletterande källa sökas.

1. Inledning

Den som skriver till exempel en bok, ett musikstycke eller målar en tavla är upphovsman till ett intellektuellt alster som, om alstret inte är alltför enkelt, också kan vara ett upphovsrättsligt verk. Upphovsrätten handlar om upphovsmannens rätt att bestämma över användningen av sitt verk och skyddet mot att detta utan lov utnyttjas av andra. Regler om detta finns i upphovsrättslagen (SFS 1960:729) med tillhörande författningar.

Syfte, historik och reglering

Upphovsrätt är alltså skydd för det andliga skapandet. Sådant skydd har förekommit historiskt under lång tid tillbaka. Det har politiskt alltid ansetts viktigt att stimulera och skydda det andliga skapandet och de investeringar detta skapande innebär. Sverige fick sina första lagar på området under 1800-talet.¹ Dessa har reviderats ett stort antal gånger. Senast har ändringar införts i upphovsrättslagen genom SFS 2005:359 som trädde i kraft den 1 juli 2005.

Den svenska upphovsrättslagen ger skydd för verk av svenska upphovsmän och för verk som först getts ut i Sverige. Med den ökande internationalisering av teknik och utbud som sker på många områden, är detta naturligtvis inte hela sanningen. Upphovsrätten regleras inte bara av nationella lagar, utan även av internationella överenskommelser. Detta beror till stor del på upphovsrättens ökande ekonomiska betydelse.

Två viktiga internationella överenskommelser är Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk från 1886 och Världskonventionen om upphovsrätt från 1952, vilka Sverige tillträtt. Genom konventionerna ges svenska verk skydd i de länder som tillträtt de respektive konventionerna och tvärtom.

Även inom EU har direktiv rörande upphovsrätt antagits. Direktiv är bindande för EUs medlemsstater, som måste införliva dem med sin nationella rätt. Den senaste lagändringen i vår svenska upphovsrättslag SFS 2005:359 är genomförd på grund

¹ Olsson, Henry, Copyright Svensk och internationell upphovsrätt, 6 uppl 1998, sid 24 ff

av ett direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

De nordiska länderna har genom gemensamt arbete så långt som möjligt försökt åstadkomma rättsenhet på området.²

Upphovsrätt – äganderätt

Upphovsrätt ska skiljas från äganderätt. Att man äger ett fysiskt exemplar av en bok innebär inte att man har rätt att disponera över det i boken som omfattas av upphovsrätt. (Se under 2. Vad skyddas genom upphovsrätt?) Svensk upphovsrätt skyddar verk oberoende av på vilket underlag de finns. En föreläsning är skyddad av upphovsrätt oavsett om den framförs muntligen, spelas in på band, eller skrivs ner på papper. Detta är oberoende av om skivan eller det papper som föreläsningen fixeras på ägs av den som lyssnar på föredraget. Som inledningsvis sagts, ger upphovsrätt skydd för det andliga, intellektuella skapandet, inte det material som alstret fixeras på.

Copyright

Copyright är ett ord som ofta används inom upphovsrätten. Ordet betyder ”rätt att mångfaldiga” och kommer ursprungligen från det anglosachsiska rättssystemet, som en benämning på rätten att bestämma över tryckning och distribution av böcker.³ Numera används ordet mer och mer allmänt som en beteckning för upphovsrätt. Den copyrightsymboll som man ofta ser utsatt i böcker och andra verk har inte någon rättsverkan i Sverige, utan avser mest att påminna andra om att verket är skyddat av upphovsrätt. I vissa länder kan dock angivandet av symbolen, tillsammans med rättsinnehavarens namn och året för den första utgivningen av verket, vara ett villkor för skydd.

2. Vad skyddas genom upphovsrätt?

Litterära eller konstnärliga verk

I 1 § upphovsrättslagen anges;

Den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket oavsett om det är

- a. skönlitterära eller beskrivande framställningar i skrift eller tal,
- b. datorprogram, inklusive förberedande designmaterial för datorprogram,
- c. musikaliska eller sceniska verk,
- d. filmverk,
- e. fotografiska verk eller andra alster av bildkonst,
- f. alster av byggnadskonst eller brukskonst,
- g. eller verk som kommit till uttryck på annat sätt.

Till litterära verk hänförs kartor, samt även andra i teckning eller grafik eller i plastisk form utförda verk av beskrivande art.

² Aa sid 27

³ Aa sid 25

Även sammanställningar av uppgifter eller verk kan vara litterära verk, såsom databaser, antologier, uppslagsverk, tidningar, multimedieproduktioner, och kallas då samlingsverk.

Sammanställningar som inte är verk men som innehåller stora faktasamlingar, såsom telefonnummer, adresser, tågtider eller annat, kan under vissa förutsättningar uppnå skydd som så kallade kataloger. (Se under 7. Inskränkningar i upphovsrätten/rätt att utnyttja skyddade verk, Katalogskydd)

Verkshöjd

Som tidigare antytts omfattas ett intellektuellt alster av upphovsrätt, om alstret inte är alltför enkelt. Upphovsrättsligt skydd uppkommer när alstret eller prestationen uppnår så kallad verkshöjd. Detta innebär att alstret är resultatet av upphovsmannens eget personliga skapande. Alstret måste på något sätt vara unikt. Det ska ha viss självständighet och originalitet. Det anses då vara ett verk i upphovsrättens mening. Kravet på verkshöjd anses vara lågt i Sverige.⁴

Vad i ett verk skyddas?

Det upphovsrättsliga skyddet omfattar inte idéer, ämnen, sakförhållanden, upplysningar eller fakta. Inte heller vetenskapliga upptäckter omfattas av upphovsrätt. Det är den individuella utformningen av idén, ämnet, upptäckten eller upplysningen som skyddas. Alltså hur upphovsmannen har uttryckt eller utfört sin idé.

Oavsett vilken teknik som används för att återge verket så omfattas det av upphovsrättsligt skydd. En författare har till exempel skydd för sin roman inte bara när den ges ut i bok utan också när den filmats eller överförs i digital form.

Titelskydd och klassikerskydd

Det finns ett särskilt skydd för titlar på konstnärliga och litterära verk. Detta för att ingen ska kunna utnyttja ett tidigare verk genom att ge ut ett nytt verk som förväxlas med det tidigare genom samma titel. Detta gäller även pseudonymer och signaturer. Skyddet gäller utan tidsbegränsning i motsats till vad som gäller för upphovsrätt i allmänhet. (Se under 4. Hur länge varar upphovsrätt?)

Även klassiker som har särskilt intresse för kulturen, har ett utsträckt skydd mot återgivning som är grovt stötande.

Verk utan skydd

Verk av offentlighetsrättslig karaktär har som regel inte upphovsrättsligt skydd. Det gäller handlingar som *framställs* av myndigheter och som är så kallade allmänna handlingar. Lagar, kungörelser, domar, beslut, remissyttranden, förslag, utlåtanden och protokoll får fritt användas av var och en. Undantag gäller för vissa verk som ingår i allmänna handlingar.

⁴ Aa sid 54

Handböcker, lagkommentarer, upplysande skrifter och publikationer som ges ut av myndigheter innehåller viss ideell rätt, men får fritt kopieras, översättas, visas och framföras.

Vissa typer av offentligrättsliga handlingar har fullt skydd, såsom kartor, datorprogram, verk som skapats för undervisning, verk som är resultat av vetenskaplig forskning (men inte resultatet som sådant), diktverk, verk som myndigheter tillhandahåller i samband med affärsverksamhet.

Handlingar som *ges in till* myndigheter och som är verk behåller sin upphovsrätt med vissa undantag.

Vad som nu sagts hindrar inte att en myndighet måste tillhandahålla allmänheten avskrift av handlingar med stöd av tryckfrihetsförordningen, s k utlämnande av allmänna handlingar. Den upphovsrätt som finns fixerad i handlingen gäller ändå och mottagaren får inte använda handlingen fritt. Upphovsmannen har dock inte möjlighet att genom hänvisning till sin ensamrätt motsätta sig ett utlämnande som sker med stöd av Tryckfrihetsförordningen. (Se vidare om inskränkningar)

3. Vem skyddas genom upphovsrätt?

Enligt svensk rätt tillkommer upphovsrätt från början alltid en fysisk person, upphovsmannen. Flera fysiska personer tillsammans kan ha upphovsrätt till verk de skapat gemensamt.

Även verk som tillkommit efter beställning eller i anställningsförhållande tillhör från början den fysiska upphovsmannen. (Se under 8. Överlåtelse och upplåtelse, Anställning och beställning)

Upphovsrätt till en översättning tillkommer översättaren och upphovsrätten till en bearbetning tillkommer bearbetaren. Dessa får dock inte bestämma fritt över originalet, till vilket upphovsrätten tillkommer den som skapat originalet.

Den som gjort ett samlingsverk har upphovsrätten till samlingen, även om det finns flera upphovsmän till de enskilda delar som ingår i samlingen.

Upphovsrätten kan övergå till annan fysisk eller juridisk person genom överlåtelse eller upplåtelse. (Se under 8. Överlåtelse och upplåtelse)

4. Hur länge varar upphovsrätt?

Skydd för upphovsrätt uppkommer automatiskt när upphovsmannen skapat sitt alster och det uppnår verkshöjd. Rätten behöver inte registreras. Upphovsrätten varar som huvudregel under upphovsmannens livstid och 70 år efter hans eller hennes död.

5. Ekonomiska rättigheter

Upphovsrättslagen ger upphovsmannen två typer av ensamrätter, dels ekonomiska rättigheter dels ideella rättigheter (Se under 6. Ideella rättigheter).

Ekonomiska rättigheter är upphovsmannens rätt att förfoga över sitt verk genom att framställa exemplar av det och genom att göra verket tillgängligt för allmänheten. Dessa rättigheter tillkommer upphovsmannen ensam och gäller oavsett om verket överförs till Internet, datormedium, eller vilket annat medium som helst. Rättigheterna gäller också verket i ursprungligt eller ändrat skick.

Rätt att framställa exemplar

Rätten att framställa exemplar av ett verk omfattar en rätt att ensam bestämma över allt mångfaldigande av verket. Rätten gäller oavsett på vilket sätt verket mångfaldigas. Det enklaste exemplet på är vanlig kopiering, men exemplar framställs också när en bild, text eller datorprogram lagras i en dator eller läggs på en webbsida.

Om man utan tillstånd från upphovsmannen framställer exemplar av ett verk så gör man sig skyldig till intrång i upphovsrätten (Se under 9. Intrång, straff och skadestånd). Anledningen till att det är förbjudet att framställa exemplar utan tillstånd är att exempelvis författare, fotografer eller kompositörer annars inte skulle ha möjlighet till ersättning för sina arbeten.

Rätt att göra verket tillgängligt för allmänheten

Det är upphovsmannen ensam som har rätt att bestämma över hur eller när ett verk ska göras offentligt eller tillgängligt för allmänheten. Ett offentligt sammanhang är motsatsen till ett privat sammanhang. Till privatlivet hör vad som förekommer i hemmet, i den privata vänkretsen och i det privata umgänget, eller vissa jämförliga mindre miljöer. Ett offentligt sammanhang är där möjligheten att närvara i princip står öppen för var och en eller om sammanhanget endast är formellt slutet, t ex genom krav på medlemskap endast genom erläggande av medlemsavgift i en förening. En sluten personkrets är inte ett offentligt sammanhang och kan identifieras genom att kretsen är individuellt bestämd, utåt avgränsad och sammanhållen av ett påvisbart samband mellan medlemmarna, personerna som deltar uppfyller särskilda kvalifikationer. Studenter i en kurs på högskola kan under dessa kriterier anses ingå i en sluten krets.⁵

Det finns olika sätt att göra ett verk tillgängligt för allmänheten:

- Genom *överföring till allmänheten* görs verket tillgängligt för allmänheten från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av verket, exempel är utsändning av musik i radio eller sk tillhandahållande på begäran (print-on-demand) av litterära verk på Internet.

⁵ Aa sid 90, NJA 1988 s 715

- Genom *offentligt framförande* görs verket tillgängligt för allmänheten på samma plats som den dit allmänheten har tillträde, exempel är framförande av en teaterpjäs inför närvarande publik eller uppspelning av en cd-skiva på en restaurang eller tillhandahållande av dator med Internetuppkoppling på en plats där allmänheten har tillträde.
- Genom *offentlig visning* görs verket tillgängligt för allmänheten utan användning av tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av verket, exempel är att en tavla visas på utställning eller att en bok placeras i ett skyltfönster.
- Genom *spridning* görs verket tillgängligt för allmänheten när det säljs, hyrs ut, lånas ut.

Om man utan tillstånd från upphovsmannen gör verket tillgängligt för allmänheten så gör man sig skyldig till intrång i upphovsrätten. (Se under 9. Intrång, straff och skadestånd)

Upphovsmannen kan välja att helt eller delvis överlåta eller upplåta sina ekonomiska rättigheter till andra. (Se under 8. Överlåtelse och upplåtelse)

För att tillgodose privata och allmänna intressen finns i upphovsrättslagen betydelsefulla inskränkningar i upphovsmannens rättigheter som gäller även om upphovsmannen inte lämnat tillstånd. Dessa inskränkningar är t ex rätten att kopiera för privat bruk, att citera. (Se under 7. Inskränkningar i upphovsrätten/rätt att utnyttja skyddade verk)

6. Ideella rättigheter

Ideella rättigheter (eller moral rights) är upphovsmannens rätt att bli angiven och rätt till respekt när verket används av andra. Detta gäller även när man har upphovsmannens tillstånd att använda verket.

Rätt att anges

När exemplar framställs av verket eller när verket görs tillgängligt för allmänheten, så ska upphovsmannen anges ”i den omfattning och på det sätt som god sed kräver”, 3 § upphovsrättslagen. Detta gäller alla typer av verk, även bearbetningar.

Några exempel på god sed är att på böcker och skivor ska upphovsmannens namn anges på omslaget, de som gjort betydande insatser i filmer anges i anslutning till uppspelning, upphovsmannen till en teaterpjäs anges i annons. Upphovsmannen bestämmer själv om pseudonym ska användas eller om han/hon vill vara anonym.⁶ Ytterligare exempel är att upphovsmannen ska anges när verk citeras, refereras eller kopieras.

⁶ Olsson, Henry, Copyright Svensk och internationell upphovsrätt, 6 uppl 1998, sid 107 f

